

**ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ
(2023-2024)**

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΑ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (1973/1974-2024)
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΡΑΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΟΥ**

ΗΡΟΔΟΤΟΣ, ΑΘΗΝΑ, 2024

Επιστημονική Επετηρίδα
της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών
Τόμος τρίτος (2023-2024)

*Αφιέρωμα στα Πενήντα χρόνια (1973-2023)
από την Ίδρυση του Δημοκριτείου
Πανεπιστημίου Θράκης*

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών

Επιστημονικός Διευθυντής της Επετηρίδας
Καθηγητής Μανόλης Βαρθούνης
Κοσμήτορας της ΣΚΑΣ

Επιστημονική Επιτροπή
Καθηγητής Γεώργιος Τσιγάρας
Καθηγητής Γρηγόριος Παπαγιάννης
Καθηγητής Ηλίας Πετρόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής Θανάσης Β. Κούγκουλος

Ακαδημαϊκό έτος 2023-2024

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
Καθηγητή ΜΑΝΟΛΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

Εκδίδεται με τη χορηγία
της ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΜΠΕΛΕΦΑΝΤΗ-ΣΟΦΙΑΝΟΥ
Μεγάλης Αρχόντισσας των Εκκλησιών
και Πρέσβειρας Αποδήμου Ελληνισμού του Πατριαρχείου
Αλεξανδρείας και Πάσης Αφρικής

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής, προσαρμογής
και οποιασδήποτε άλλης εκμετάλλευσης ή χρήσης
κατοχυρωμένα για όλες τις χώρες του κόσμου.

Copyright © by Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών
του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης / Εκδόσεις Ηρόδοτος,
Αθήνα, 2024.

Ηρόδοτος, Μαντζάρου 9, GR 10672 Αθήνα.
All rights reserved.

ISSN 0571-7590

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ	
Λαϊκή τέχνη και επιχειρηματικότητα: Ορισμένες παρατηρήσεις	11
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΚΟΚΚΑΣ	
Παροιμίες των Πομάκων της Ξάνθης για τη φύση και τα ζώα	23
ΘΑΝΑΣΗΣ Β. ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΣ	
Η «γλυκόπικρη μαγεία» του Παπαδιαμάντη στη διηγηματογραφία του Χριστόφορου Μηλιώνη	37
ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ	
Θεμελιώδη ζητήματα της στρατιωτικής οργάνωσης της καποδιστριακής περιόδου και η τοποθέτηση του κυβερνήτη επ' αυτών	55
SPYRIDOULA PAPANDREOU - EFTHYMIOS LAMPRIDIS	
«Appearing moral while avoiding the cost of trully beign»: Moral hypocrisy as a framework for understanding bystander's self-regulation of not performing prosocial behavior	73
ΕΥΣΤΑΘΙΑ Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ	
Το περιοδικό <i>Φιλολογος</i> και η βαλκανική του θεματογραφία: Η αρχαία και βυζαντινή ιστορία των βαλκανικών κρατών	89
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩ. ΣΤΟΥΚΗΣ	
Ένα ανέκδοτο αντιμήνσιο του μητροπολίτου Θηβών και Λεβαδείας Ιερώνυμου Βλαχάκη (1901-1909)	133
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡ. ΤΣΙΓΑΡΑΣ	
Η σημασία των εκκλησιαστικών μουσείων στη διατήρηση της πολιτιστικής παράδοσης και η συμβολή τους στην τοπική ιστορία	155

Πίνακας περιεχομένων

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΟΥΡΗΣ

Η 200η επέτειος του 1821 στην κλίμακα της τοπικότητας: Το σχολικό παράδειγμα στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης 163

«ΕΠΑΙΝΟΙ» ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΕΩΝ ΕΠΙΤΙΜΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 171

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

Προσφώνηση κατά την αναγόρευση της καθηγήτριας Roumiana Preshlenova ως Επίτιμης Διδάκτορος του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δ.Π.Θ. 173

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΝΑΞΙΔΟΥ . . . . .
Laudatio για την αναγόρευση της Roumiana Preshlenova σε επίτιμη διδάκτορα του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας 175

ROUMIANA ILIEVA PRESHLENOVA

Women in science 179

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

Προσφώνηση κατά την αναγόρευση του Ομ. Καθηγητή Νάσου Βαγενά ως Επίτιμου Καθηγητή της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δ.Π.Θ. 189

ΘΑΝΑΣΗΣ Β. ΚΟΥΓΚΟΥΛΟΣ

Η προσφορά του καθηγητή Νάσου Βαγενά στις νεοελληνικές σπουδές 193

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ

Ο Σεφέρης, ο Καβάφης και το νόημα της ποίησης 207

«ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ (1922-2022)», ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ (21-24 Οκτωβρίου 2022) 213

ΘΕΟΔΟΥΛΗ (ΛΙΑΥ) ΑΛΕΞΙΑΔΟΥ

Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη. Βιβλίο δεύτερο. Βαλκανικοί- '22. Έμφυλη βία, άφωνα θύματα και εργαλειακότητα 215

Πίνακας περιεχομένων

ΜΙΧΑΕΛΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Από το λογοτεχνικό κείμενο στη σκηνή: Δραματοποιώντας κείμενα για τη Μικρασιατική Καταστροφή 229

ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ - ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ

Η διχοτόμηση της δραχμής κατά τη διάρκεια του Μικρασιατικού Πολέμου (Μάρτιος 1922) 239

ΣΤΡΑΤΟΣ ΔΟΡΔΑΝΑΣ

«Ανακριτική επιτροπή ελέγχου δοσιλόγων Μ. Ασίας»: Η ατελέσφορη δικαιοσύνη για την Μικρασιατική Καταστροφή στη σκιά της δίκης των έξι 253

ΣΟΦΙΑ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ

Ένας άλλος ορίζοντας της Χιμαίρας: Η Γαλήνη του Ηλία Βενέζη 265

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗΣ

Οι πρόσφυγες και οι ιδεολογικές επιπτώσεις της Μικρασιατικής Καταστροφής στο έργο του Στρατή Μυριβήλη 275

ΤΑΣΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Μια διαλογική προσέγγιση της ταυτότητας του Μικρασιάτη Πρόσφυγα στις Αλήθειες των Άλλων του Ν. Θέμελη 283

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΟΥΣΤΑΚΑΤΟΥ

Ο απόηχος της Μικρασιατικής Καταστροφής σε αρχειακό υλικό λογοτεχνών 303

ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΛΗΚΙΔΗΣ - ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΙΡΑΣ

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Ανταλλαγή των Πληθυσμών μέσα από τα σατιρικά σκίτσα των τουρκικών περιοδικών 319

ΒΙΚΗ ΠΑΤΣΙΟΥ

Το τραύμα και η μνήμη: Η Μικρασιατική Καταστροφή και η λογοτεχνική γενιά του '30 333

ΚΥΡΙΑΚΗ ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ-HENRICH

Μικρασία, η γη της επαγγελίας – Μικρασία, ο χώρος του μαρτυρίου. Λογοτεχνικές εκφάνσεις ενός μοιραίου τύπου 347

Πίνακας περιεχομένων

ΜΑΡΙΑ Ν. ΨΑΧΟΥ

Απηχήσεις της Μικρασιατικής Καταστροφής στη σύγχρονη ελληνική ποίηση: Η περίπτωση της ποιητικής συλλογής Δραμάιλο του Κυριάκου Συφιλιτζόγλου 357

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ «ΤΟ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΟΥ ΔΠΘ» (ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 21 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023) 369

ΕΛΠΙΔΑ Κ. ΒΟΓΛΗ

Η διεπιστημονική έρευνα του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας: Οι ανθρωπιστικές επιστήμες στην περίοδο της μεταπολίτευσης 371

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΪΩΤΗΣ

Το Ακαδημαϊκό και ερευνητικό έργο του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας 393

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξινίων Χώρων – Μια παρουσίαση με αφορμή τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης 409

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ 421

Διάρθρωση της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών 435

Πεπραγμένα της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών – Ακαδημαϊκό έτος 2022-2023 443

Κανονισμός του περιοδικού 453

Περιεχόμενα 457

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΣΚΙΤΣΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή ή ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας, όπως αποκαλείται στην ελληνική και στην τουρκική ιστοριογραφία αντίστοιχα, αποτελεί ένα μείζον γεγονός που σφράγισε την ιστορική πορεία των δύο κρατών κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα¹. Για την ελληνική πλευρά τα γεγονότα των ετών 1919-1922 έχουν καταγραφεί ως «τραύμα», καθώς σηματοδοτούν τη ματαιώση της εθνικής ολοκλήρωσης που θα εδαφοποιούσε τη Μεγάλη Ιδέα στις μέγιστες τιμές της και τον ξεριζωμό εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων από τις πατρίδες τους. Αντίθετα, για την τουρκική πλευρά, η νίκη των κεμαλικών δυνάμεων στο μικρασιατικό μέτωπο ερμηνεύθηκε ως απελευθέρωση του τουρκικού λαού από τους εξωτερικούς του δυνάστες και ως απαλλαγή από την «αραχνιασμένη» δυναστεία των Οθωμανών, γεγονός που με τη σειρά του σηματοδότησε τη μετάβαση στη νεωτερικότητα και τη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κράτους. Υπό αυτή την ερμηνευτική οπτική, οι μουσουλμάνοι, εν δυνάμει τότε Τούρκοι πολίτες, συνέρρευσαν στη νέα εθνική επικράτεια και συνέδραμαν στην ανοικοδόμηση της νέας, κοσμικής πλέον Τουρκίας.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να εξετάσει τα σατιρικά σκίτσα που δημοσιεύτηκαν στον τουρκικό περιοδικό Τύπο της εποχής και αφορούσαν στην ελληνοτουρκική αναμέτρηση, να σχολιάσει το περιεχόμενό τους, να διερευνήσει τα μηνύματα που μετέδιδαν και, τέλος, να διακριβώσει την πρόσληψη του προσφυγικού ζητήματος και της ανταλλαγής πληθυσμών στην τουρκική κοινή γνώμη.

---

1. Η παρούσα εργασία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της πράξης «Ψηφιακή Θράκη: χαρτογραφώντας την ιστορία και τον πολιτισμό για την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος» που υλοποιείται στο πλαίσιο της Δράσης Υποστήριξη της Περιφερειακής Αριστείας και συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εθνικούς πόρους μέσω του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία (ΕΠΑ-νΕΚ) (κωδικός έργου:ΟΠΣ (MIS) 5047264).

Άγγελος Παληκίδης - Λεωνίδας Μοίρας

Ο σατιρικός Τύπος κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων
και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Οι εικόνες με πολιτικό και ιστορικό περιεχόμενο αποτελούν σημαντικό μέσο μετάδοσης μηνυμάτων με άμεσο και εύληπτο τρόπο, καθώς ασκούν σημαντική συναισθηματική επιρροή και έχουν ισχυρή υποβλητικότητα². Η εικονοποίηση των ιστορικών γεγονότων και ο πολλαπλασιασμός των σχετικών σκίτσων στον Τύπο ακολουθεί τη διάδοση της εγγραμματοσύνης και την αύξηση της κυκλοφορίας των εφημερίδων, και όχι το αντίστροφο, όπως θα υπέθετε κανείς³. Οι γελοιογραφίες ειδικότερα αποκαλύπτουν μια πλευρά της πολιτικής κουλτούρας που δεν συναντά κανείς στις επίσημες διακηρύξεις, στους δημόσιους λόγους, στα κεντρικά άρθρα των εφημερίδων ή στις μπροσούρες. Για τους πολιτικούς επιστήμονες και τους ιστορικούς τα σκίτσα αυτά μπορούν να φωτίσουν ακόμη και τις καθημερινές αντιδράσεις σε πολιτικές που ακόμη και οι δημοσκοπήσεις δεν μπορούν να συλλάβουν. Έτσι, οι γελοιογραφίες συγκροτούν ένα πολύτιμο ιστορικό αρχείο που «αποκαλύπτει όχι μόνο θεμελιώδεις αλλαγές στην πολιτική συνείδηση αλλά επίσης την παλίρροια και την άμπωτη των πολιτικών συναισθημάτων ανάμεσα σε πολυπληθείς αναγνώστες –συναισθήματα που έμειναν βουβά σε άλλα κείμενα και αρχεία»⁴.

Οι επικαιρικές σατιρικές εικόνες έχουν ορισμένες κοινές ιδιότητες που τις καθιστούν επιδραστικές σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού, ειδικά κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο: Πρώτον, η οικειότητα των συμβόλων (*familiarity*) που χρησιμοποιούν (για παράδειγμα, ο ελληνικός στρατός αποδίδεται ως τσολιάς ή ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αναγνωρίζεται από τα πεταχτά αυτιά και το μουστάκι), και δεύτερον, η υπερβολή –τυπικό μοτίβο σε κάθε μορφή σάτιρας. Εξάλλου, η στερεοτυπικότητα των εικονογραφικών τύπων και ο μινιμαλισμός στο σχέδιο καθιστούν την πολιτική γελοιογραφία ως ένα ιδιαίτερο είδος πολιτικο-κοινωνικής δήλωσης, που όχι μόνο ανταποκρίνεται στην κουλτούρα του πολυποίκιλου κοινού της, αλλά και συμβιβάζεται με την ιδέα ότι το βλέμμα του αναγνώστη στέκεται ελάχιστα σε αυτό –αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στη ζωγραφική⁵.

Η άνθηση του οθωμανικού Τύπου μετά την Επανάσταση των Νεότουρκων (1908) και οι συνεχόμενες πολεμικές εμπλοκές της αυτοκρατορίας οδήγησαν

---

2. ΆΓΓ. ΠΑΛΗΚΙΔΗΣ, «Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της Ιστορίας», *Φιλολογική* 93 (2005), σελ. 69.

3. Χ. ΚΟΥΛΟΥΡΗ, *Φουστάνελες και Χλαμούδες. Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821-1930*, Αθήνα 2020, Αλεξάνδρεια, σελ. 28.

4. P. DUUS, «Presidential Address: Weapons of the Weak, Weapons of the Strong. The Development of the Japanese Political Cartoon», *The Journal of Asian Studies* 60.4 (Νοέμβριος 2001), σσ. 965-997, εδώ: 995.

5. Για τα χαρακτηριστικά της πολιτικής γελοιογραφίας, βλ. CH. FORCEVILLE, *Visual and Multimodal Communication: Applying the Relevance Principle*, New York 2020, Oxford University Press, σσ. 167-171.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

στον ριζικό μετασχηματισμό του παραδοσιακού ρόλου των δημιουργών των σατιρικών σκίτσων. Ενώ στην προπολεμική περίοδο κύριο μέλημά τους ήταν να σατιρίζουν τον απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ (1876-1909), από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων και έπειτα, ανέλαβαν τον ρόλο της διάχυσης των προπαγανδιστικών ιδεών της εξουσίας.

Συγκεκριμένα, μετά από το ξέσπασμα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου τον Οκτώβριο του 1912, ο οθωμανικός Τύπος δημοσίευε άρθρα που προωθούσαν την ιδέα της συστράτευσης όλων των υπηκόων της αυτοκρατορίας — ανεξαρτήτως θρησκείας και εθνοτικής καταγωγής — στο όνομα της κοινής οθωμανικής πατρίδας. Όταν όμως η οθωμανική κυβέρνηση συνειδητοποίησε την απροθυμία των χριστιανών υπηκόων της να συνδράμουν οικονομικά και στρατιωτικά, η προπαγάνδα περιορίστηκε στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς⁶.

Την ίδια περίοδο στις οθωμανικές εφημερίδες αυξάνονταν τα δημοσιεύματα για τις ωμότητες των βαλκανικών στρατών — και κυρίως των Βουλγάρων — σε βάρος των άμαχων μουσουλμάνων. Τα κείμενα συνοδεύονταν από σκίτσα που απέδιδαν τους Βούλγαρους ως τους «πιο αιμοσταγείς εχθρούς της αυτοκρατορίας»⁷. Στα δημοσιεύματα αυτά και στις σχετικές εικόνες διαπιστώνει κανείς το τέλος των ψευδαισθήσεων αναφορικά με τη διαιώνιση της αυτοκρατορίας με τη μορφή ενός πολυεθνικού ή, έστω, πολυεθνοτικού κράτους, καθώς και την κατάρρευση των πολιτικών καλλιέργειας μιας κοινής «φαντασικής» ταυτότητας του οθωμανικού έθνους.

Στο μεταξύ, τον Ιανουάριο του 1913 τα ηγετικά μέλη της Επιτροπής της Ένωσης και της Προόδου (ΕΕΠ) κατέλαβαν πραξικοπηματικά την εξουσία. Βασικοί πυλώνες της πολιτικής τους ήταν η εθνικοποίηση της οικονομίας και του γεωγραφικού χώρου, με απώτερο στόχο των εκτουρκισμού της αυτοκρατορίας και τη συγκρότηση μιας αμιγώς τουρκικής κοινωνίας⁸. Παράλληλα, έπειτα από την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την προσχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη συμμαχία των Κεντρικών Δυνάμεων, η προπαγάνδα της ΕΕΠ επιδίωκε την ενίσχυση της αλληλεγγύης μεταξύ των μουσουλμάνων, την προβολή της ανωτερότητας του οθωμανικού στρατού και τη διατράνωση της αποφασιστικότητάς του να πολεμήσει έως την τελική νίκη στο πλευρό των «πανίσχυρων συμμαχών του»⁹.

---

6. E. GINIO, "Mobilizing the Ottoman Nation During the Balkan Wars (1912-1913), Awakening from the Ottoman Dream", *War in History* 12/2 (2005), σελ. 87.

7. E. GINIO, "Transmitting the Agony of a Besieged Population: Edirne (Adrianople) during the Balkan Wars, 1912-1913", στον τόμο ST. GOEBEL-D. KEENE (επιμ.), *Cities into Battlefields, Metropolitan Scenarios, Experiences and Commemorations of Total War*, Aldershot 2001, Ashgate, σσ. 83-98.

8. Σ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μικρά Ασία, 19ος αι. - 1919. Οι Ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το μιλλέτ των Ρωμιών στο ελληνικό έθνος*, Αθήνα 1998, Αλεξάνδρεια, σσ. 527-532.

9. T. LÜDKE, *Jihad Made in Germany. Ottoman and German Propaganda and Intelligence. Operations in the First World War*, Münster 2005, LIT Verlag, σελ. 125.

Άγγελος Παληκίδης - Λεωνίδας Μοίρας

Τα κείμενα που μετέδιδαν αυτά τα μηνύματα, μαζί με τις εικόνες που τα πλαισιώναν, δημοσιεύονταν τόσο στις στήλες του ημερήσιου Τύπου, όσο και σε αυτές του σατιρικού περιοδικού *Karagöz*, του μοναδικού εντύπου αυτού του είδους που είχε την έγκριση της λογοκρισίας των μελών της ΕΕΠ και συνέχιζε να κυκλοφορεί την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹⁰. Βέβαια, ανάλογου ύφους και περιεχομένου εικόνες και τυπώματα κυκλοφορούσαν ευρέως και πωλούνταν στο ελληνόγλωσσο κοινό εντός και εκτός της εθνικής επικράτειας¹¹.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία στα σατιρικά σκίτσα

Οι δημιουργοί των τουρκικών σατιρικών σκίτσων στη συντριπτική τους πλειονότητα συνέδραμαν το σχέδιο του Κεμάλ για την εκδίωξη του ελληνικού στρατού από τη Δυτική Μικρά Ασία την περίοδο 1919-1922, όταν η Τουρκία αγωνιζόταν για την πολιτική επιβίωσή της.¹² Σύμφωνα με τον πολιτικό και συγγραφέα Σουπχί Νουρί Ιλερί, στόχος των σατιρικών περιοδικών που στήριζαν το κίνημα του Κεμάλ, όπως το «Γκιουλέργιουζλου» (*Güteryüzlü*), το «Ακμπαμπά» (*Akbaba*), το «Καραγκιόζ» (*Karagöz*) κ.ά., ήταν να «ανυψώσουν το ηθικό και τις ελπίδες του λαού απέναντι στις δυσάρεστες ειδήσεις, να επαινέσουν τον στρατό και τους διοικητές του και να καλλιεργήσουν τη βεβαιότητα της τελικής νίκης [του τουρκικού στρατού]»¹³.

Τα βασικά χαρακτηριστικά των σκίτσων, τα οποία συνοδεύονται από λεζάντες ή σύντομα κείμενα, είναι η υπερβολή, οι γενικεύσεις και η αποστροφή προς τους Έλληνες, οι οποίοι παρουσιάζονται ως αδίστακτοι δολοφόνοι, ικανοί να διαπράξουν τα ειδεχθέστερα εγκλήματα. Στόχος τους ήταν να προκαλέσουν

10. FEVZI ÇAKMAK, “Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı” [Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μέσα από τις στήλες του σατιρικού περιοδικού *Karagöz*], *II. Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, *Bildiriler Kitabı*, [Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Η 100η επέτειος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου], Σμύρνη 2014, Dokuz Eylül Üniversitesi, σελ. 364.

11. Βλ. ενδεικτικά: Απ. ΔΟΥΡΒΑΡΗΣ, *Σωτήριος Χρηστίδης (1858-1940)*, Αθήνα 1993, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου· επίσης, Δ. ΣΑΡΠΑΝΙΔΗΣ, *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας*, Αθήνα 2005, Ποταμός.

12. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα έντυπα που ελέγχονταν από την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, όπως για παράδειγμα το περιοδικό «Αλεμντάρ» (*Alemdar*), υιοθέτησαν πολεμική στάση απέναντι στο κεμαλικό κίνημα. C. OKAY, *Dönemin mizah dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri* [Τα σατιρικά σκίτσα σχετικά με τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας στα σκωπτικά περιοδικά της εποχής], Κωνσταντινούπολη 2004, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, σσ. 21-23.

13. B. AKBABA - T. S. BIRBUDAK, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmajı” [Η Εικόνα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ στα σατιρικά περιοδικά κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας και της περιόδου της Δημοκρατίας], *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (2009), σελ. 1.254.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

την οργή της τουρκικής κοινής γνώμης και να ενθαρρύνουν την καθολική συμμετοχή του τουρκικού λαού στην αντίσταση.

Ο συνήθης αρνητικός πρωταγωνιστής των γελοιογραφιών είναι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο οποίος αποκαλείται «Κωστής». Ο βασιλιάς της Ελλάδας γελοιοποιείται. Παρουσιάζεται άρρωστος και αδύναμος, σε κατάσταση παροξυσμού να ξεσπά στους αξιωματούχους του ξαπλωμένος στο κρεβάτι (εικ. 1). Σε ένα άλλο σκίτσο παριστάνεται να πλησιάζει με δεμένα τα μάτια κλειστά τον γκρεμό ακολουθούμενος από τις τρεις νεαρές γυναίκες, ντυμένες με αρχαίους μανδύες, σαν τις χάριτες να χορεύουν με την ημισέληνο στα μαλλιά. Ο Ζ. Φρόιντ σημείωνε ότι απεικονίζοντας τον εχθρό ως μικρό, ποταπό, κωμικό και γελοίο προσφέρουμε στους εαυτούς μας την απόλαυση της νίκης¹⁴. Εξάλλου είναι κοινός τόπος ήδη από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα ότι η αναπαράσταση του ηττημένου και ταπεινωμένου εχθρού κάνει πιο εμφορμικό τον θρίαμβο.

Η επιλογή του Κωνσταντίνου δεν είναι τυχαία. Παρά την ενεργό εμπλοκή του στον ελληνικό Εθνικό Διχασμό, για τους Τούρκους είναι ο εμβληματικός ηγέτης του εθνικού «άλλου», το πρόσωπο – σύμβολο του μισητού εχθρού. Εξάλλου, υπήρξε μαζί με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, που όμως την περίοδο αυτή δεν είχε ενεργό πολιτικό ρόλο, ο πιο αναγνωρίσιμος ηγέτης στην τουρκική κοινή γνώμη – ο νικητής των Βαλκανικών Πολέμων και το θεματοφύλακας του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού. Άλλωστε, όπως είχε ήδη καθιερωθεί στις γελοιογραφίες του δυτικού Τύπου κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η μορφή του αντίπαλου ηγέτη αποτελεί συνεκδοχή του έθνους του¹⁵. Αντίστοιχα, η γελοιοποίησή του αποσκοπεί στην άρση των αισθημάτων δέους και φόβου απέναντί του, ειδικά όταν εκείνος είχε ηγηθεί σε νικητήριους για τον λαό του πολέμους στο πρόσφατο παρελθόν, όπως ο Κωνσταντίνος.

Σε ένα άλλο σκίτσο απεικονίζονται δύο ακρωτηριασμένοι φουστανελοφόροι να υποβαστάζουν έναν σκελετό με αρχαία περικεφαλαία, οδηγώντας τον από την Ανατολία στην Ελλάδα (εικ. 2). Ο σκελετός αλληγορεί τη «Μεγάλη Ιδέα». Το μήνυμα είναι προφανές: η Ελλάδα έχει ηττηθεί οριστικά στο μικρασιατικό μέτωπο και το αλυτρωτικό της όραμα είναι πλέον νεκρό. Επίσης, τα «εγκλήματα» των Ελλήνων έχουν διαπραχθεί στο όνομα της αρχαίας Ελλάδας και της αλυτρωτικής της ιδεολογίας, οι ρίζες της οποίας ανάγονται στο 1821. Ωστόσο, η τιμωρία των «εισβολέων» παρουσιάζεται αμείλικτη. Η καταδίωξη των φουστανελοφόρων Ελλήνων, οι οποίοι πέφτουν στη θάλασσα ή διαβαίνουν έντρομοι τον ποταμό Σαγγάριο, προκειμένου να γλιτώσουν από τους διώκτες τους, αποτελούσε ένα προσφιλέσ μοτίβο των σατιρικών δημιουργιών.

14. Ζ. ΦΡΟΪΝΤ, *Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο*, μτφρ. ΛΙΝΑ ΣΙΠΗΤΑΝΟΥ, Αθήνα 2009: Πλέθρον, σσ. 40-48.

15. D. EBERHARD, "Propaganda and Caricature in the First World War", *Journal of Contemporary History* 28/1 (1993), σελ. 178.

Σε πολλά σκίτσα πρωταγωνιστής είναι ο Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος απεικονίζεται ως πατρική φιγούρα με ευγενή χαρακτηριστικά και εκφράσεις που αποπνέουν γαλήνη, ηρεμία και αυτοπεποίθηση. Συχνά αποδίδεται με σώμα αετού να αρπάζει ένα κρανίο με ζωγραφισμένη πάνω του την ελληνική σημαία (εικ. 3). Ο αετός στη σαμανιστική παράδοση των Τούρκων της Κεντρικής Ασίας χρησιμοποιούνταν ως σύμβολο ηγεμονικής εξουσίας και δικαιοσύνης¹⁶. Και σε αυτήν την περίπτωση το μήνυμα είναι σαφές: Η νέα Τουρκία μπορεί να ανοικοδομηθεί και να συγκροτηθεί υπό τη στιβαρή καθοδήγηση του Κεμάλ. Από αυτή την άποψη τα σκίτσα αναλαμβάνουν και ρόλο διαπαιδαγωγώσης των πολιτών στο νέο κράτος. Καλλιεργούν τις αξίες και τα πρότυπα που πρέπει να υιοθετήσουν οι πολίτες και προβάλλουν τα ιδανικά της νέας, μετα-οθωμανικής Τουρκίας: δικαιοσύνη, ευημερία, εκσυγχρονισμός¹⁷.

Σε πολλές γελοιογραφίες κυριαρχεί η μορφή του Καραγκιόζη, του κεντρικού ήρωα του δημοφιλούς θεάτρου σκιών. Σε ορισμένες από αυτές ο Καραγκιόζης συνομιλεί με τον Μουσταφά Κεμάλ ή ακολουθεί ευλαβικά τις υποδείξεις του, σε άλλες παριστάνεται να νουθετεί τον Χατζηαβάτη και να τον παροτρύνει να συνεχίσει τον αγώνα μέχρις εσχάτων, δίχως να κάμπτεται από τις δυσχέρειες, ενώ σε άλλες μένει απλός παρατηρητής των γεγονότων. Ο Καραγκιόζης, όπως συμβαίνει και σε ανάλογες ελληνικές γελοιογραφίες, αλληγορεί τον απλό τουρκικό λαό. Η ευστροφία, η αυταπάρνηση, η αφοσίωση, η απόλυτη πίστη στις ικανότητες του Κεμάλ και η αγάπη για την πατρίδα, είναι ιδιότητες που κοσμούν όλο το έθνος.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις απεικονίζονταν με διαφορετικό τρόπο στα σκίτσα της περιόδου 1919-1922, ανάλογα με τη στάση και τα σχέδια τους για τη Μικρά Ασία. Οι χώρες της Αντάντ κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχαν καταλήξει σε μία σειρά συμφωνιών αναφορικά με τη διανομή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχαν καταλάβει την Κωνσταντινούπολη και είχαν εγκρίνει την κατάληψη και τον έλεγχο της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό. Η εχθρική στάση και ο ιμπεριαλιστικός χαρακτήρας της πολιτικής των νικητών του Μεγάλου Πολέμου αποτέλεσε αιτία για σκληρή κριτική από την πλευρά του τουρκικού Τύπου¹⁸. Μετά την υπογραφή του συμφώνου φιλίας μεταξύ των εθνικιστών της Άγκυρας και των Μπολσεβίκων, καθώς και την άρνηση των Συμμάχων να επικυρώσουν τη Συνθήκη των Σεβρών και να ανα-

---

16. C. KUMRU, “Eski Türk Kültüründe Kartal Simgesi” [Ο συμβολισμός του αετού στην κουλτούρα των παλαιών Τούρκων], I. *Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu Bildiri Kitabı* [Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Ο τουρκικός κόσμος], Άγκυρα 2017, *Türklerin Dünyası Enstitüsü*, σσ. 401-418.

17. Για τα χαρακτηριστικά του νέου τουρκικού κράτους βλ. ενδεικτικά, E. J. ZÜRCHER, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μτφρ. ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΕΧΡΙΩΤΗΣ, Αθήνα 2004, Αλεξάνδρεια, σσ. 238-240· C.V. FINDLEY, *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity, A History, 1789-2007*, Ντιου Χέιβεν, Κονέκτικατ 2010, Yale University Press.

18. B. AKBABA - T.S. BIRBUDAK, «Milli Mücadele...», ό.π., σελ. 1253

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

γνωρίσουν νομικά τις διεκδικήσεις της Ελλάδας¹⁹, ο τουρκικός Τύπος αλλάζει στάση. Τώρα οι Μεγάλες Δυνάμεις παρουσιάζονται με ουδέτερο τρόπο, ενώ τα βέλη στρέφονται για μία ακόμα φορά ενάντια στον βασιλιά της Ελλάδας, παριστάνοντάς τον σε απόγνωση με την επισήμανση ότι «έχει εγκαταλειφθεί από τους φίλους του».

Γενικά, στο στόχαστρο των γελοιογράφων βρέθηκαν όσοι υπονόμειαν την ανεξαρτησία των Τούρκων ή αντιτάσσονταν στο κεμαλικό κίνημα. Εκτός από τους Ρωμιούς που «δαιμονοποιήθηκαν», επειδή θεωρήθηκαν υπαίτιοι για την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, αλλά και για τις μετέπειτα εξελίξεις που είχαν οδηγήσει μέχρι τη Μικρασιατική Εκστρατεία, ακόμα οξύτερη κριτική ασκήθηκε στους εκπροσώπους της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης, η οποία συνεργαζόταν με τους εχθρούς και υπονόμειε τις ενέργειες των εθνικιστικών.

Το πρόσωπο που περισσότερο συγκέντρωνε το μένος των σκιτσογράφων και αντιπροσώπευε το σύνολο των ατόμων που συμμετείχαν στην «προδοτική» κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης ήταν ο πολιτικός και δημοσιογράφος Αλί Κεμάλ, ο οποίος αρθρογραφούσε σε διάφορα αντικεμαλικά έντυπα. Ο Αλί Κεμάλ ενσάρκωνε τον ενδοτισμό των Οθωμανών απέναντι στους δυτικούς και στην οθωμανική συντηρητική αντίδραση απέναντι στη νέα Τουρκία του Κεμάλ. Η απέχθεια που είχε καλλιεργηθεί εναντίον του ήταν τόσο μεγάλη, που οδήγησε στη δολοφονία του από παραστρατιωτικές ομάδες, ενώ μεταφερόταν από την Κωνσταντινούπολη στην Άγκυρα για να δικαστεί (Νοέμβριος 1922)²⁰.

Τα σκίτσα της Ανταλλαγής Πληθυσμών

Στα χρόνια που ακολούθησαν την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας (29 Οκτωβρίου 1923), κατά τη διάρκεια της «πρώιμης» περιόδου διαμόρφωσης της τουρκικής εθνικής ιστορίας, η ελληνοτουρκική Ανταλλαγή Πληθυσμών ήταν ένα από τα θέματα που αποσιωπήθηκαν. Παρόλα αυτά, η επώδυνη πράξη διαχωρισμού των πληθυσμών, σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης της Λοζάνης (30 Ιανουαρίου 1923), και οι σοβαρές πρακτικές συνέπειές της στη στέγαση, σίτιση, υγειονομική περίθαλψη και γενικά στην αποκατάσταση των προσφύγων στις νέες πατρίδες, ο εξαναγκασμός εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων να εγκαταλείψουν της πατρογονικές τους εστίες, καθώς και η κωλυσιεργία των εκατέρωθεν αρχών κατά τη διαδικασία προσδιορισμού του ύψους των αποζη-

19. Σπ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Τα μυστήρια της Αιγίδος. Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην ελληνική πολιτική (1891-1922)*, Αθήνα 2017, Εστία, σελ. 264.

20. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την προσωπικότητα και τη δράση του Αλί Κεμάλ, βλ. FARUK GEZGIN, *Ali Kemal: Bir muhalifin Hikayesi* [Αλί Κεμάλ: Η ιστορία ενός αντιπολιτευόμενου], Κωνσταντινούπολη 2010: İsis.

μύσεων που επρόκειτο να καταβληθούν στους πρόσφυγες για τις περιουσίες που άφηναν πίσω τους²¹ κ.ά., υπήρξαν ζητήματα που απασχόλησαν τις στήλες του τουρκικού σατιρικού Τύπου και ιδιαίτερα του αντιπολιτευόμενου περιοδικού «Ζουμρουντού-άνκα», (Zümrüdüanka).

Εκδότης και αρχισυντάκτης του περιοδικού αυτού από τον Ιανουάριο του 1923 έως τον Απρίλιο του 1925 ήταν ο αρμενικής καταγωγής Σεμίχ Λουτφί. Πρόκειται για ένα περιοδικό με πλούσια εικονογράφηση. Από τις στήλες του ασκούσε κριτική σε διάφορα θέματα που αφορούσαν στην πορεία των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων και φυσικά στο ζήτημα της Ανταλλαγής των Πληθυσμών, δίνοντας έμφαση στον δραματικό εκπατρισμό των ανθρώπων που είχαν υπαχθεί στους ανταλλάξιμους²².

Η αδιαλλαξία των διαπραγματευτών και η επιβολή των όρων του Συμφώνου, χωρίς να ληφθεί υπόψη η βούληση των πληθυσμών, βρέθηκαν στο στόχαστρο του περιοδικού Ζουμρουντού-άνκα. Επειδή ο όρος «ανταλλαγή» παρέπεμπε σε εμπορικές συμφωνίες και προϊόντα, η ανταλλαγή πληθυσμών έγινε αντικείμενο καυστικής κριτικής: σε γελοιογραφία που δημοσιεύτηκε στις 4 Οκτωβρίου 1923 με τίτλο «Πολιτική, σαν να λέμε εμπόριο» και με τη λεζάντα «Εισαγωγές-Εξαγωγές», απεικονίζονται Ρωμιοί πρόσφυγες να ετοιμάζονται να αναχωρήσουν για την Ελλάδα από κάποιο λιμάνι της Τουρκίας (εικ. 4). Τους πρόσφυγες, κυρίως γυναίκες και παιδιά, τους υποδέχονται Έλληνες στρατιώτες για να τους συνοδεύσουν στην καινούργια τους πατρίδα. Πίσω από τους αναχωρούντες διακρίνονται γυναικείες και ανδρικές μορφές να τους αποχαιρετούν συγκλονισμένοι από το γεγονός. Το κούνημα των μαντηλιών και τα δάκρυα συμπληρώνουν την τραγική εικόνα του αποχωρισμού και αποτυπώνουν το δράμα των ανθρώπων που βρέθηκαν ακούσια στη δίνη των εθνικισμών.

Παρόμοιο θέμα πραγματεύεται ένα σκίτσο που δημοσιεύτηκε στο Ζουμρουντού-άνκα στις 27 Σεπτεμβρίου 1923. Σε αυτό απεικονίζεται ένας Έλληνας στρατιώτης να υποδέχεται στη Αθήνα έναν τουρκόφωνο χριστιανό πρόσφυγα και το παιδί του, φορτωμένους με όσα υπάρχουντα μπόρεσαν να μεταφέρουν στην πλάτη τους (εικ. 5). Η στάση του στρατιώτη και η συμπεριφορά του απέναντι στους πρόσφυγες παρουσιάζεται υποτιμητική και απαξιωτική.

---

21. Για τα ζητήματα αυτά βλ. ενδεικτικά, Κ. ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ (επιμ.), *Η Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή των Πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, Αθήνα 2006, Κριτική Γ.Θ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΑΤΟΣ, *Μετά το 1922. Η παράταση του Διχασμού*, Αθήνα 2017, Πατάκης· Β. CLARK, *Twice a Strange. The Mass Expulsions that Forged Modern Greece and Turkey*, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη 2006, Harvard University Press· On. Yildirim, *Diplomacy and Displacement. Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, Νέα Υόρκη-Λονδίνο 2006, Routledge.

22. N.F. YILMAZ, “1923 Nüfus Mübadelesine Mizah Penceresinden Bakmak: Zümrüdüanka” [Εξετάζοντας την Ανταλλαγή Πληθυσμών του 19123 από τη σκωπτική ματιά: Το περιοδικό Zümrüdüanka], *Vakaniüvis Dergisi* 2/2 (2017), σελ. 77.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

Σε πολλές περιπτώσεις οι υπό ανταλλαγή πληθυσμοί και στις δύο πλευρές αντέδρασαν στην είδηση του υποχρεωτικού εκπαιτριισμού. Αρκετοί Ρωμιοί της Κωνσταντινούπολης που δεν πληρούσαν τα κριτήρια για να χαρακτηριστούν “*etablis*”, δηλαδή εγκατεστημένοι, και να εξαιρεθούν από την Ανταλλαγή,²³ προσπάθησαν να παραμείνουν στις πατρογονικές τους εστίες, αλλάζοντας όνομα, τόπο διαμονής και επάγγελμα²⁴. Το περιοδικό «Ζουμρουντού-άνκα» επιχείρησε να αναδείξει τις αγωνιώδεις προσπάθειες των ανθρώπων αυτών να παραμείνουν στον τόπο τους. Σε σκίτσο που δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 1923 ένας Ρωμιός με το όνομα «Δημήτρης» αποκαλύπτει στον συνομιλητή του ότι αναγκάστηκε να κρυφτεί στη σοφίτα της οικίας του, προκειμένου να αποφύγει την απέλαση.

Άλλο ένα ζήτημα που δέχτηκε τα βέλη του σατιρικού Τύπου ήταν η κωλυσιεργία στην υλοποίηση των όρων της Ανταλλαγής και ειδικά των διατάξεων που αφορούσαν στη ρευστοποίηση των περιουσιών και στην καταβολή των αποζημιώσεων των ανταλλαγέντων. Είναι γνωστό ότι η διαδικασία των προσφυγικών αποζημιώσεων παραδόθηκε σε μια ατέρμονη γραφειοκρατία και δεν τελεσφόρησε ποτέ²⁵. Την απόγνωση των προσφύγων επέτεινε και το γεγονός ότι οι περιουσίες αρκετών προσφύγων διασπαθίστηκαν από επιτήδειους. Η κατάσταση αυτή προκάλεσε την κριτική του σατιρικού Τύπου: χαρακτηριστικό είναι το σκίτσο που απεικονίζει έναν άντρα ντυμένο με τα παραδοσιακά ενδύματα της Ανατολίας. Ο Τούρκος άντρας συζητά με μια Ρωμιά πόρνη και προσπαθεί να διαρπάξει την περιουσία της, σε περίπτωση που εκείνη αναγκαστεί να εγκαταλείψει την Τουρκία.

Το ζήτημα της ρευστοποίησης των περιουσιών και των αποζημιώσεων ρυθμίστηκε με την υπογραφή του Συμφώνου της Άγκυρας (1930), το οποίο, μεταξύ άλλων, προέβλεπε τη διαγραφή με συμφηφισμό της διαφοράς ανάμεσα στις περιουσίες των ανταλλαγέντων πληθυσμών²⁶. Το περιοδικό *Karagöz* επέλεξε να εικονογραφήσει την επίτευξη της συμφωνίας με αλληγορικό τρόπο, δημοσιεύ-

---

23. Ε. ΜΠΑΛΤΑ, «Οι πρόλογοι των καραμανλίδικων βιβλίων πηγή για τη μελέτη της εθνικής συνείδησης των τουρκόφωνων ορθόδοξων πληθυσμών της Μικράς Ασίας», *Μνήμων* 11 (1987), σελ. 228.

24. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λοζάνη προέκυψε διαφωνία μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων αντιπροσώπων αναφορικά με τον ορισμό των «εγκαταστημένων», οι οποίοι επρόκειτο να εξαιρεθούν από τη συμφωνία περί Ανταλλαγής Πληθυσμών. Τελικά, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση του Διεθνούς Διαρκούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης της Χάγης εγκατεστημένοι θεωρήθηκαν όσοι Έλληνες διέμεναν στην περιφέρεια Κωνσταντινούπολης πριν από την 30η Οκτωβρίου 1918. Το ίδιο ίσχυσε για τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης (Α. Αλεξανδρής, «Η Συνδιάσκεψη της Λοζάνης, 1922-1923: Η διευθέτηση του θέματος του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 24 (1981), σσ. 303-338.)

25. Γ.Θ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΑΤΟΣ, *Μετά το 1922...*, ό.π., σελ. 164-165.

26. Ο. ΥΙΛΔΙΡΙΜ, *Diplomacy and Displacement...*, ό.π., σελ. 121-122.

Άγγελος Παληκίδης - Λεωνίδας Μοίρας

οντας ένα σκίτσο που παρουσίαζε ως νεόνυμφο ζευγάρι τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Τούρκο Υπουργό Εξωτερικών Τεβφίχ Ρουστού Αράς –τον πρώτο ως νύφη και τον δεύτερο ως γαμπρό (εικ. 6). Ο Καραγκιόζης τους ραίνει με νομίματα, ενώ ένας πρόσφυγας τα μαζεύει από το έδαφος –πιθανός υπαιτιγμός ότι τελικά οι ανταλλαγέντες πήραν τα ψίχουλα της συμφωνίας. Στον υπότιτλο σημειώνεται: «Άντε και με αυτό φτάσαμε τις 41,5 [λίρες;] Να μοιράσουμε αυτά τα χρήματα στους πρόσφυγες να δει χαρά ο γάμος μας. Να δώσει ο Θεός ζωντάνια και τάξη».

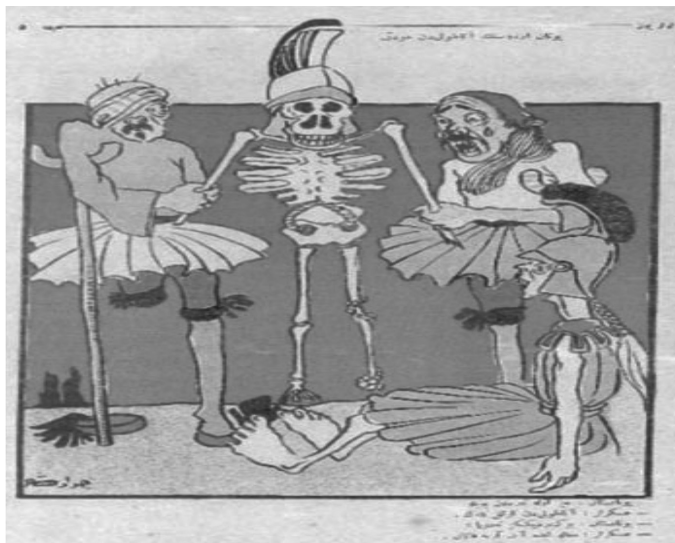
Ωστόσο, από τα σκίτσα του τουρκικού Τύπου σχετικά με την Ανταλλαγή απουσιάζουν σημαντικά ζητήματα, όπως οι κακουχίες και ο εξευτελισμός των προσφύγων, τα προβλήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της αποκατάστασης, αλλά και οι σχέσεις μεταξύ των ντόπιων πληθυσμών και των ανταλλαγέντων. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η μελέτη των σατιρικών σκίτσων αποτελεί μία σημαντική πηγή, ελάχιστα αξιοποιημένη για τους μελετητές της δημόσιας ιστορίας.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

Εικ. 1. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μαθαίνει από τους επιτελείς του τα νέα από το μικρασιατικό μέτωπο (περιοδικό Karagöz, 31.8.1921).

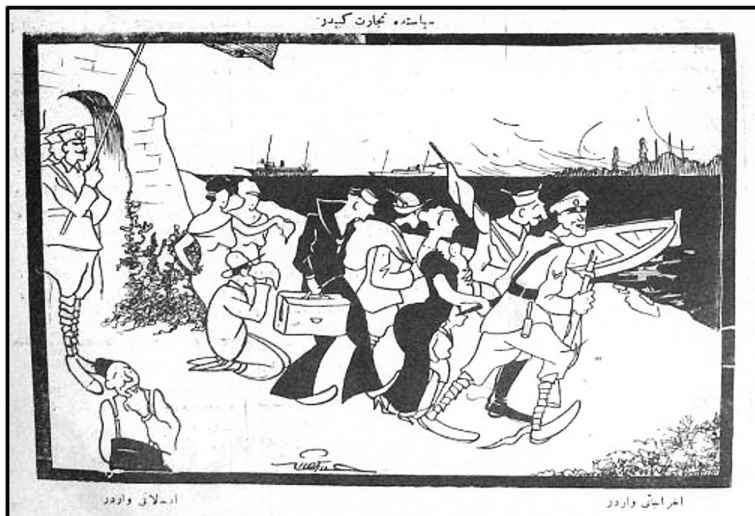

Εικ. 2. Η κατάληξη της ελληνικής Μεγάλης Ιδέας (περιοδικό Gülleryüz, 22.12.1921) ο μικρασιατικό μέτωπο (περιοδικό Karagöz, 31.8.1921).

Εικ. 3. Ο Κεμάλ Ατατούρκ ως αετός πάνω σε ελληνικό κρανίο (περιοδικό Zimriüdiianka, 11.6.1923).

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η ανταλλαγή των πληθυσμών

4. Η αναχώρηση και ο αποχαιρετισμός των ανταλλαγέντων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία (περιοδικό Zümriüdüanka, 4.10.1923) δικό Zümriüdüanka, 11.6.1923).

Εικ. 5. Η υποδοχή των ανταλλαγέντων στην Ελλάδα (περιοδικό Zümriüdüanka, 27.9.1923).

Yunanlılarla itilâfname imzalandı!

Karagöz — Oh, oh, kırk bir buçuk maşallah Şu parayı gayri mübadililere saçayım da düğünümüz şenlensin, haydi tanrı dirlik düzeniik versin !

Εικ. 6. το Σύμφωνο Φιλίας της Αγκυρας και ο «γάμος»
Βενιζέλου - Αράς (περιοδικό Karagöz 14.6.1930).